

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА

ЛЕВЧЕНКО Тетяна Григорівна

УДК 291.1 : 230.11

КОНЦЕПТ ВІРИ В ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ТРАДИЦІЇ

Спеціальність 09.00.11 – релігієзнавство

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі культурології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: кандидат філософських наук, доцент
ХРИСТОКІН Геннадій Володимирович,
Національний університет
державної податкової служби України,
доцент кафедри філософії та політології

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
КОНДРАТЬЄВА Ірина Владиславівна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
доцент кафедри релігієзнавства

кандидат філософських наук, доцент
ТИТАРЕНКО Віта Володимирівна,
Інститут філософії НАН України,
старший науковий співробітник

Захист відбудеться «4» вересня 2015 р. о 14:00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.21 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий «4» серпня 2015 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. Б. Осташук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. В епоху глобальних трансформацій і постмодерну відбуваються радикальні зміни в суспільному й інтелектуальному житті, що потребують переосмислення понять віри та раціональності. Перш за все, інтенсивне переосмислення поняття віри пов'язане із теоретичними сумнівами у легітимності кордонів, які модерним світоглядом проведені між сакральним та секулярним. Практичне «повернення релігії» в публічну сферу також стимулює науковий інтерес до фідейзму, ставить питання про місце особистої та спільнотної віри між науковою переконаністю у правильності знань, з одного боку, і фанатичним марновірством, з іншого боку. Ідеологічні маніпуляції з релігійним світоглядом поставили Україну перед необхідністю протиставити ідеям «русміра» як нігілістичної антикультури адекватну європейську традицію відкритості віри до раціональності, до ціннісного світу, до екуменічної взаємодії. В зв'язку із державним визнанням теологічної освіти актуалізувалися обґрунтовані претензії теології на статус особливого знання, непідсудного загальним нормам наукової раціональності. Релігієзнавство відстоює ідеал наукового універсалізму, і підтвердження єдності релігійної (зокрема теологічної) та філософської традицій в інтерпретації концепту віри є найкращим аргументом на користь можливості й необхідності інтеграції теології до універсуму наукової раціональності.

Європейський вибір України актуалізує дискусії про належність української інтелектуальної традиції до більш широкого європейського життєсвіту. З часів пізнього Е.Гуссерля доведеною вважається теза, що Європа – це не лише наукова раціональність та правові процедури, а й усталені культурно-життєві цінності, певна традиція, яка задає основні смисло-життєві орієнтири для соціуму й особистості. Витоками європейської традиції стали антична греко-римська і близько-східна єврейська цивілізації. Синтез цих двох джерел визначив не лише середньовічну християнську Європу з її католицькою і православною конфесійними культурами. Модерна і постмодерна Європа розвиваються в траєкторії, заданій середньовічним синтезом, вбираючи все нові елементи до цієї початкової основи. Зокрема, середньовічне розуміння віри стало джерелом для модерних концепцій віри, знову і знову актуалізуючи то персоналістично-комунікативні іудейські мотиви, то розвиваючи розуміння віри як впевненості у різного роду знаннях, характерне для античної філософії. При цьому відбувається відкриття нових значень у понятійному ядрі концепту віри, пов'язане із інтерпретаціями як філософськими, так і теологічними. Належність української філософської інтерпретації віри до європейського концептуального поля є важливим показником універсальної ідентичності філософської, теологічної та релігійної культури України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження здійснено в межах науково-дослідної роботи кафедри культурології Інституту філософської освіти і науки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за напрямом «Методологія і зміст викладання соціо-

гуманітарних наук», що входить до Тематичного плану науково-дослідної роботи Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за напрямом «Дослідження проблем гуманітарних наук», який був затверджений вченою радою університету (протокол №5 від 29 січня 2009 року).

Мета дослідження полягає у комплексному філософсько-релігієзнавчому аналізі європейської традиції тлумачення концепту віри.

Для реалізації поставленої мети необхідно вирішити наступні **завдання**:

- з'ясувати особливості дослідження концепту віри в сучасному українському релігієзнавстві й визначити наукову методологію для вивчення парадигмальних трансформацій тлумачення концепту віри в європейській традиції;
- дослідити джерела формування класичного європейського концепту віри в античній філософії і біблійній культурі;
- проаналізувати особливості традиційних конфесійних концепцій віри православ'я, католицизму і протестантизму;
- розкрити основні тенденції в інтерпретації концепту віри у модерній філософії;
- висвітлити трансформації концепту віри в сучасній теології.

Об'єкт дослідження – європейська традиція тлумачення концепту віри.

Предметом дослідження є формування та розвиток концепту віри в європейській інтелектуальній традиції філософського і теологічного мислення.

Методологічна основа дослідження включає в себе як загальнонаукові, так і спеціальні методи. Основними методами дослідження стали герменевтичний та історико-компаративний, що були використані при осмисленні тлумачень концепту віри в європейській філософській і теологічній думці епох античності, середньовіччя, модерну і постмодерну. У ході роботи було також використано такі методи: системний – для з'ясування спільних характеристик трактування віри релігійними та філософськими мислителями різних епох; аналітичний – у вивченні специфіки розбіжностей тлумачення категорії віри в контексті різних релігійно-теологічних і філософських концепцій дослідження проблеми; логічний – у реконструкції процесу формування концепту віри в його багатозначності та єдності множини значень; історичний – у виявленні основних тенденцій й особливостей у розумінні категорії віри на різних етапах становлення релігійно-теологічного і філософського європейського дискурсу; парадигмальний – для узагальнення основних парадигм у європейській традиції інтерпретації концепту віри. При цьому дисертантка опиралася також на загальноносеологічні принципи, а саме: конкретного історизму, об'єктивності, світоглядного плюралізму.

Наукова новизна роботи. На основі комплексного аналізу релігійних, теологічних і філософських праць мислителів європейської культури доведено, що розуміння концепту віри в європейській традиції зумовлене наявністю двох концептуальних ядер – віри як впевненості у знанні та віри як довіри до особистості. Звідси, у європейській традиції віра виступає як: (1) впевненість у наявному знанні-сприйнятті чуттєвого, інтелектуального і містичного характеру, (2) переконаність у правильності судження чи правильності рішення волі; (3)

впевненість в існуванні об'єкту знання; (4) особиста довіра в інтерсуб'єктивній комунікації; (5) сам досвід відносин вірності та впевненість у цьому досвіді, в існуванні об'єкту досвіду, в реальності інтерсуб'єктивних відносин із ним; (6) надприродний спосіб існування в Богові.

Здійснене дослідження дало можливість обґрунтувати низку положень, що вирізняються науковою новизною і виносяться на захист:

Уперше:

– виявлено, що в українському релігієзнавстві 1950–1980-х років концепт віри розумівся як впевненість у знаннях, які не є обґрунтованими, але супроводжуються уявленнями об'єкту віри – від чуттєво-образних до теоретико-абстрактних. У 1990-ті роки українські релігієзнавці завершенням розвитку віри як чуттєво-психологічної впевненості почали називати інтуїтивне екзистенційно-містичне відчуття причетності до надприродного. Наступне розширення множини значень концепту віри у вітчизняному релігієзнавстві можливе через звернення до герменевтичного аналізу релігійних, теологічних, філософських джерел, які представляють різні традиції розуміння віри, серед котрих найбільш близька до українського контексту європейська традиція, що безперервно інтенсивно осмислює концепт віри з античних часів і до сьогодення;

– доведено, що в античній філософії віра є впевненістю людини у власному знанні, причому Платон вважав таку впевненість ілюзією, Аристотель, стоїки й епікурейці – адекватною реакцією на істинність пізнання. Платон та епікурейці були переконані, що впевненість існує лише щодо чуттєвого пізнання; Аристотель і стоїки доводили, що людина має також впевненість в істинності інтуїтивних і дискурсивних актів розуму. Плотін вперше вчив, що така впевненість існує й щодо містичного пізнання;

– з'ясовано, що у біблійній традиції поняття віри тлумачилося передусім як властивість волі особистого Бога – Його вірність, що стає властивістю і людини, яка дотримується завіту з Господом. Така віра існує в ситуації, коли людина так чи інакше, але вже знає Бога. Епістемічне тлумачення віри для біблійної традиції нехарактерне;

– встановлено, що православний конфесійний концепт віри сформований у ранньому середньовіччі, і для нього властиве динамічне розуміння віри, яка змінюється згідно із чотирма щаблями духовного розвитку людини: (1) на стадії духовного народження віра є рішучістю як заміником знання й етосу, особистих відносин із Богом та розуміння віровчення; (2) на стадії аскетичної практики віра є довірою до Бога як Блага, і така довіра дозволяє сформувати етос особистості та громади; (3) на стадії споглядання віра є впевненістю в істинності знання Божих ідей, сформованою довірою до Бога як Істини; (4) на стадії обоження людини віра є особистою довірою до Бога як Любові. Таким чином виникає концептуальна єдність віри-довіри та віри-впевненості як різних характеристик єдиного феномену, що актуалізуються в залежності від етапу духовного розвитку;

– розкрито, що у теології Томи Аквінського як теоретичному виразі католицького світогляду віра є (1) судженням розуму відносно правильності

вірогідних неповністю доведених знань і (2) навичкою волі приймати відповідні істини як абсолютне Одкровення, прагнути до Бога як Блага в індивідуальній та соціальній поведінці через виконання Божественного закону. Джерела цієї концепції містяться в теології Августина, для якого віра була «згодою розуму», а її криза пов'язана з розумінням віри як ірраціонального рішення волі у номіналістів;

– висвітлено, що у протестантській теології М. Лютера та його учнів віра розумілася як особисте відношення до Бога, Який засуджує грішника, але може його помилувати. Акт віри є в цілому пасивним прийняттям помилування, в якому особистість «хапається» за Христа. Таким чином віра є особистою відкритістю до прийняття дару спасіння, а також впевненістю розуму в біблійній правді та довірою волі до Бога. При цьому впевненість розуму й довіра волі формуються Богом як діячем, а людиною лише підтримуються;

– окреслено, що у модерній філософії поглиблення розуміння концепту віри відбувалося поетапно, аналогічно до шляху розуміння віри в античній філософії. При цьому віра тлумачилася перш за все як «впевненість в існуванні» і конкретно могла бути: рішенням розсудку (Т.Гоббс); усвідомленням реальності об'єктів чуттєвого пізнання, впевненістю у гносеологічних навичках, відчуттям істинності знання, що супроводжує сам акт пізнання (Д.Юм); впевненістю розуму в існуванні душі, Бога, нескінченного морального прогресу, безсмертя (І.Кант); чуттєвою інтуїцією, що може пізнавати як світ, так і Бога (Ф.Якобі); впевненістю в істинності чуттєвої інтуїції та існуванні її предметів (Й.Гаман); містичним відчуттям Безкінечного та «цілковитої залежності» людини від Нього, єдності з Ним (Ф.Шляєрмахер); надрозумним пізнанням Дійсності, якою є Бог (Ф.Шеллінг); інтуїтивним «цілісним знанням» (російська релігійна філософія); екзистенціальною впевненістю в особистому знанні іншого суб'єкта, з яким відбувається акт діалогу та силою трансценденції до Бога (екзистенціалізм); духовними переживаннями стосовно ідеалу та переконаністю у можливості його досягнення (В.Шинкарук);

– обґрунтовано, що католицька теологія кінця XIX – початку XXI століть розвивала метафізичну концепцію віри як згоди розсудку із тезами догматичної теології. При цьому вся наукова і філософська раціональність редукувалась до розсудкової метафізики, а щодо віри заперечувалась можливість її інтуїтивних чи персоналістичних тлумачень. З середини XX століття цим метафізичним положенням про раціональність та віру надавалася екзистенційна інтерпретація, що особливо яскраво розвинув папа Іван Павло II в енцикліці «Fides et ratio» (1998). Постметафізичною католицька фідеїстична концепція стає лише в межах діалогічної парадигми розуміння віри, пов'язаної з її тлумаченням як особистої довіри.

Уточнено:

– твердження про те, що сучасна протестантська теологія розуміє віру як новий спосіб життя особистості, той справжній спосіб існування, який екзистенціалісти відрізняли від існування звичайного. Цей спосіб життя можливий після прийняття особистістю власного присуду від Бога, усвідомленого внаслідок проповіді християнської керигми (К.Барт). Достовірність віри як надприродного

екзистенціалу та способу існування для К.Барта пов'язана виключно із тим, що вона переживається як надприродне життя, яке розвивається в особистості після містичної смерті. Протестантська теологія кінця ХХ – початку ХХІ століть розуміє віру як вірність спільноти Богові та визнання біблійного наративу (Н.Т.Райт).

Набуло подальшого розвитку:

– розуміння того, що у вченнях сучасних православних теологів (зокрема, Г.Флоровського, митрополита Антонія Сурожського, Р.Суїнберна, Г.Завершинського) віра є тотожною особистому і колективному релігійному досвіду, або ж виступає гносеологічною та життєвою довірою до нього.

Теоретичне значення роботи полягає у комплексному філософсько-релігієзнавчому дослідженні тлумачення концепту віри в європейській традиції, що забезпечує відповідний приріст наукового знання і дає змогу активізувати подальші наукові розробки, які стосуються вивчення актуальних проблем християнської теології та філософії.

Практичне значення роботи. Результати, отримані у ході дослідження, можуть бути використані при викладанні релігієзнавчих та філософських курсів у вищих навчальних закладах, а також для підготовки відповідної навчально-методичної літератури.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною роботою. Висновки та положення наукової новизни автор одержав особисто.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дисертаційного дослідження були обговорені на засіданнях кафедри філософії та політології Національного університету державної податкової служби України. Ідеї та висновки дослідження були оприлюднені на наукових конференціях та засіданнях круглих столів, зокрема: на Науковій конференції «Філософія та методологія гуманітарних наук: історія, концепції, можливості» (Чернівці, 2005), Міжнародному науковому симпозиумі «Доля філософії в сучасному світі» (Київ, 2006), Науково-практичній конференції «Україна в системі сучасних цивілізацій: трансформації держави та громадянського суспільства» (Одеса, 2006), Міжнародній науковій конференції «Сучасна україністика: наукові парадигми мови, історії, філософії» (Харків, 2008), Міжнародній міждисциплінарній конференції «Людина та її ідентичність у добу глобалізації» (Львів, 2010), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Українська словесність та культура в контексті формування духовно-моральних цінностей українського суспільства» (Ірпінь, 2011), Всеукраїнській науковій конференції «Філософія як культурна політика сучасності» (Острог, 2013), міжнародних наукових конференціях «Дні науки філософського факультету» (Київ, 2008, 2011, 2012, 2013, 2014), Ірпінських міжнародних науково-педагогічних читань «Проблеми гуманізації навчання та виховання у вищому закладі освіти» (Ірпінь, 2003, 2004, 2005, 2007, 2008, 2009, 2010), Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Філософія і релігія в просторі сучасної культури» (Київ, 7–8 листопада 2014).

Основні положення дисертації систематично обговорювалися на засіданнях кафедри культурології Інституту філософської освіти і науки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

Публікації. Результати дослідження представлено в десяти публікаціях, сім із яких розміщено в українських та зарубіжних фахових виданнях, три – у збірниках доповідей наукових конференцій.

Структура дисертації зумовлена логікою дослідження, що впливає з його мети та завдань. Робота складається зі вступу, п'ятих розділів, висновків та списку використаних джерел. Основний текст дисертації становить 180 сторінок, список використаних джерел містить 475 найменувань і розміщений на 40 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, визначено його мету, завдання, об'єкт та предмет; окреслено теоретико-методологічну основу дослідження, розкрито наукову новизну роботи, що сформульовано в тезах, які виносяться на захист; показано теоретичне і практичне значення дисертації, повідомлено про її апробацію, відображено структуру й обсяг роботи.

Перший розділ «Осмислення концепту віри в релігієзнавчій науці» присвячено виявленню специфіки наявних у сучасному філософсько-релігієзнавчому дискурсі комплексних підходів до феномену віри та його тлумачень у європейській традиції. Поряд із вказаним пропонується власна дослідницька програма, що передбачає застосування інструментарію лінгвістичного релігієзнавства та історії філософії.

Аналіз концепту віри є однією із центральних проблем для філософії релігії як релігієзнавчої дисципліни. Вітчизняне релігієзнавство 1950–1980-х років концентрувало власну увагу на гносеологічному і психологічному вивченні концепту віри. Класики такого роду досліджень Б.Лобовик і Є.Дулуман віру розуміли як впевненість у знаннях, які не є обґрунтованими. Ця переконаність супроводжується чуттєвими уявленнями й емоційними переживаннями, що сприяє її закріпленню в психіці віруючого в якості навички. Релігійна віра протиставлялась переконливості як впевненості у науково доведеному знанні: за такого підходу віра і переконання нібито протилежні. Також віра може бути впевненістю у правильності суджень за аналогією, які, однак, теж супроводжуються уявленнями об'єктів віри – не тільки чуттєво-образними, але й теоретико-абстрактними. Ці судження за аналогією стосувалися в основному теоретичних розумів про причинність.

Українська теорія науки та гносеологія (П.Копнін, В.Шинкарук) виділяла два різновиди віри, а саме: (1) віру-марновірство, пов'язану із чуттєвими гадками, довільними уявленнями, релігійними переживаннями, (2) віру-переконання у знаннях, ідеалах, раціональну впевненість у доведеному чи авторитетному судженні, з іншого боку. Способи виділення цих різновидів, а також інтерпретація відносин між ними була різною. Окремо слід відзначити версію С.Малеєва, який

відстоював позицію, що концепт віри є єдиним, і релігійна віра аналогічна до наукової чи ідейної особистої переконаності. На думку деяких українських логіків (А.Цофнас), віра-переконання функціонує як у науці, так і в релігії, а від такої віри слід відрізняти віру-гадку як відчуття чи знання, в якому суб'єкт не є переконаним, а лише гіпотетично допускає його істинність.

У 1990-ті роки українські релігієзнавці почали доводити, що розвиток віри як чуттєво-психологічної впевненості завершується особливим її станом, який є інтуїтивним екзистенційно-містичним відчуттям причетності до надприродного. Особливо значимими у цьому відношенні стали наукові праці А.Колодного, О.Предко, О.Сарапіна, А.Лещенко, А.Костенко.

Розширення множини значень концепту віри в українському релігієзнавстві можливе через звернення до герменевтичного аналізу релігійних, теологічних, філософських джерел, які представляють європейську традицію розуміння віри, що інтенсивно осмислює цей концепт з античних часів і до сьогодення. Щодо історичних трансформацій концепту віри адекватними засобами аналізу є методи сучасної філософської герменевтики і лінгвістичного релігієзнавства, до яких необхідно зарахувати й інструментарій сучасної філософії науки (теорію парадигм Т.Куна, теорію ядра і периферії І.Лакатоса). В європейській традиції існує діалектична єдність філософсько-теологічного пояснення смислового ядра концепту віри, яка проявляється у можливості сакралізації її філософських значень, з одного боку, і секуляризації теологічних тлумачень, з іншого боку. Відкриття внутрішнього різноманіття смислів цього концепту в європейській традиції дозволяє уникати помилкових інтерпретацій того шляху, який пройшли європейські мислителі в розумінні віри. Такі помилкові вектори осмислення розповсюджені у релігієзнавчій літературі. Так, російська дослідниця О.Степанова вважає, що європейська традиція тлумачення віри розпочалася виключно в Біблії, і нехтує античними джерелами розуміння віри (й світськими загалом). Дуже сумнівне припущення О.Степанової полягає у тому, що релігійна екзистенційна віра в дусі С.К'еркегора нібито властива вже для біблійного світогляду. Ще більш помилковим є твердження, що релігійна віра – це взірєць для всякого іншого різновиду віри. Згідно російської дослідниці, релігійна віра – це особлива цілісна віра, яка є повнотою віри як екзистенціалу, а будь-яка інша віра – наприклад, кантівська або юмівська практичні чи гносеологічні «віри» – це секуляризовані й спотворені різновиди віри. Джерела звуженого розуміння віри О.Степанова бачить у Реформації, яка для неї була початком падіння європейської християнської культури. Вважаємо, що такого роду розмірковування є виразно публіцистичними, конфесійно заангажованими, науково необґрунтованими і не можуть бути визнані релігієзнавством як адекватний опис європейської традиції тлумачень концепту віри.

У другому розділі «Концепт віри в античній філософії та біблійній культурі» здійснюється релігієзнавче дослідження формування класичного європейського концепту віри в античній філософії, єврейській писемності та в

новозавітній літературі, прослідковуються етапи формування поняттєвого ядра концепту «віра».

Початкове значення філософського концепту «віра» – впевненість розсудку щодо адекватності чуттєвого пізнання. Платон вважав таку впевненість ілюзією, Аристотель, стоїки та епікурейці – цілком виправданою реакцією на істинність пізнання. Такі розбіжності пов'язані із загальною онтологічною і гносеологічною зорієнтованістю Платона на вище інтуїтивне знання світу ідей як єдино істинне та визнанням Аристотелем, стоїками й епікурейцями важливості чуттєвого пізнання матеріальних предметів. Прикметно, що в цю епоху віра стосується не існування якихось об'єктів та їх якостей, а є ставленням суб'єкта до власних актів пізнання, внутрішньою довірою до власного чуттєвого пізнання: помилковою – за Платоном, правильною – за Аристотелем, стоїками й епікурейцями.

Аристотель і стоїки встановили, що людина має також впевненість в істинності інтуїтивних та дискурсивних актів розуму. Впевненість супроводжує судження розуму, що стосуються фактів, моральних вчинків, абстрактного пізнання. Віра-впевненість існує там, де наявна самоочевидність знання. Особливим різновидом таких знань, за Аристотелевою «Другою аналітикою», є впевненість розуму щодо істинності інтуїтивного схоплення аксіом, знання «перших початків».

Плотін вперше вчив, що така впевненість існує і щодо містичного (надраціонального) пізнання Єдиного. *Pistis* для Прокла означає не просто надінтелектуальне містичне пізнання чи впевненість у ньому, а інтенцію розуму до Блага, що є не пізнавальною, а життєвою, онтологічною. Такий поворот у значенні *pistis* – від впевненості щодо чуттєвого доінтелектуального пізнання до впевненості в надінтелектуальному пізнанні – є кардинальною зміною в розумінні «віри», яка, однак, підготовлена довгою традицією використання *pistis* як впевненості в будь-якому пізнанні, яке та чи інша школа – аристотелізм, епікуреїзм – вважала істинним.

Для авторів книг Старого Завіту віра не виникає в зв'язку із пізнанням. На їх думку, віра виникає під час укладання завіту (договору) з Богом, якому Бог і люди є вірними. Вірність договору є явищем не пізнавального, а вольового порядку. Віра-вірність («емент») є однією із основних властивостей Бога, Його вірністю завіту з вибраним народом, Його вірністю Своїм словам та обітницям. Бог має вірність як прояв Його волі, а воля є властивістю Бога, що характеризує Його і як самототожного за сутністю, і як вільну Особистість. Таким чином, вірність є властивістю Його волі, а також і властивістю Його сутності та Його Особистості.

Людина може мати віру-вірність власною властивістю, якщо є вірною завіту з Богом, виконує Його заповіді. У всій Біблії віра-вірність виникає в ситуації, коли Бог є пізнаваним, перебуває у діалозі з людиною. Біблійна віра не є ані впевненістю в існуванні Бога, ані впевненістю у тих чи інших видах знання. Слова із Послання до Євреїв «Віра – то підстава сподіваного, доказ небаченого» (Євр. 11:1) мають есхатологічний, а не гносеологічний сенс. Згідно з думкою ап. Павла, чітко вираженою в першій главі Послання до Римлян, існування Бога є очевидним, так

само як і вимоги природного морального закону, існування і життя ангелів. Власне невидимим є лише майбутнє, і християни не знають, яким саме буде це блаженство Царства Божого. Однак християни довіряють своє есхатологічне майбутнє Богові.

Третій розділ «Формування християнських конфесійних концептів віри» присвячений аналізу виникнення внутрішнього різноманіття тлумачення віри всередині християнського дискурсу.

У *підрозділі 3.1 «Православно-патристичне розуміння концепту віри»* аналізується історично перший тип конфесійного вчення про віру, що виник ще у ранньому середньовіччі в творах мислителів грецької патристики, особливе значення серед яких мали Василій Кесарійський, Григорій Назіанзин, Григорій Ниський, Псевдо-Діонісій Ареопагіт, Максим Сповідник. Православне вчення про віру сформоване у добу грецької патристики, яка була спробою синтезувати новозавітний світогляд із теоріями й практиками античної філософії. Чуття та розум людини у їх природному функціонуванні спрямовані на земну реальність. Щодо небесного, то розум і відчуття людини – сліпі, і самі по собі, навіть при найдовершенішому розвитку, нічого пізнати не можуть. Для початку пізнання небесної реальності необхідний повний внутрішній переворот, а саме: під впливом благодаті від Бога розум набуває здатності споглядати небесне. І навіть відчуттям передається такого роду здатність. Таким чином, формується дворівнева гносеологія. Віра необхідна на обох рівнях пізнання – природному і надприродному. Але якщо на надприродному рівні віра супроводжує акт несумнівного споглядального знання Божественного, то на природному рівні пізнання вона заміняє безпосереднє знання Бога і духовних предметів. А тому саме на природному рівні пізнання віра є необхідним елементом духовного життя. Нею людина приймає догмат про існування єдиного Бога, визнає істинними ортодоксальне віровчення про Бога, погоджується виконувати заповіді Євангелія щодо морального життя. При досягненні надприродного знання віра є впевненістю в істинності знання Божих ідей, сформованою довірою до Бога як Істини, а також особистою довірою до Бога як Любові. Отже, в православно-патристичній традиції віра є як впевненістю у знанні Бога й знанні щодо Бога, так і особистою вірністю Богові як рішучістю волі та трансценденцією особистості до обоження.

У *підрозділі 3.2 «Католицько-схоластична інтерпретація концепту віри»* виявлено особливості католицького вчення про віру в її класичному виразі у творах Томи Аквінського. Теорія віри як чесноти, а отже, акту волі, дозволяє створити теорію складної її структури, в якій беруть участь: інтуїтивний розум, що задає норму для теоретичної віри, дискурсивний розум, що власне виносить рішення теоретично вірити, інтуїтивна воля, що задає норму для практичної віри, дискурсивна воля, що вибирає практичну віру, а також благодать, що співдіє всім чотирьом здібностям душі. Інтуїтивні здібності телеологічно спрямовані на Істину-Благо-Любов та відкриті до предметів власних інтуїцій, прагнуть до існування в причетності до них. Ця надперсональна телеологічність підкріплюється чи не підкріплюється в ініційованих особистістю актах рішення розуму й вибору волі – вірити чи ні, довіряти чи ні. Віра у вузькому значенні слова є рішенням розсудку та

волі, при якому розсудок представляє аргументи та погоджується, а воля приймає кінцеве рішення. Отже, віра у теологічній теорії Аквіната є складним актом, який розпочинається в інтуїтивній сфері душі, а здійснюється в дискурсивному розсудку та волі.

У **підрозділі 3.3 «Гене́за протестантського концепту віри у Лютера і його учнів»** виявлено, що протестантська теологія дає принципово нову інтерпретацію віри як відношення, відмовляючись розглядати її як чесноту, властивість, акт здібностей людини тощо. Радикальний розрив із попередніми інтерпретаціями віри свідчив про розходження між традиційним для православного і католицького християнства розумінням віри та модерним релігійним її самоусвідомленням у протестантизмі. Становлення модерного суб'єкту, його усамотінення від Бога та світу дозволяє людині Нового часу вперше інтерпретувати віру як відносини з Богом, які є вищими навіть за волю як здібність та свободу як здатність вибирати. Таке парадоксальне її розуміння було наслідком не лише усамотінення суб'єкту релігійного відношення, а й намагання тут і зараз досягти стану святості. Звідси – радикальні характеристики стану віри як людської пасивності, в якій Бог діє, а людина лише сприймає та засвоює: раніше такий пасивний стан описувався у християнській традиції лише як стан обожнення, якого досягають святі. Віра є особистим відношенням, яке не пізнавальне і не вольове, яке не є інтуїтивним знанням чи рішенням розсудку, не є актом природної волі чи особистої волі, проте вважається таким особистим відношенням, в котрому особистість дозволяє Богові проявити спасаючу дію відносно неї самої, приймаючи цю активність як розумом, так і волею. Така віра – прийняття дару благодаті, відносини з Богом, але не є діяльністю здібностей людини або актом особистості. Пасивність віри забезпечується тим, що усі прояви активності приписуються дії Святого Духа, а від людини залежить знову і знову лише прийняття цих станів, цих відносин із Богом, які саме і називаються вірою. Логічного завершення ця концепція набуває у кальвінізмі, який визнає лише Бога відповідальним за спасіння конкретної людини (теорія подвійного напередвизначення).

У **четвертому розділі «Інтерпретації концепту віри у модерній філософії»** висвітлюється еволюція розуміння віри від впевненості у чуттєвих даних (англійський емпіризм) до сили трансценденції особистості (екзистенціалізм).

Відмінною рисою філософії модерну є те, що віра тлумачиться перш за все як гносеологічна «впевненість в існуванні». Таку впевненість суб'єкта в існуванні того чи іншого об'єкта Т.Гоббс вважав рішенням розсудку, Д.Юм – усвідомленням реальності об'єктів чуттєвого пізнання, впевненістю у гносеологічних навичках, відчуттям істинності знання, що супроводжує сам акт пізнання. Для І.Канта віра – це моральна практична впевненість розуму в існуванні душі, Бога, нескінченного морального прогресу, безсмертя. Ця віра як акт судження є заміником інтуїтивного знання щодо душі та Бога, морального розвитку й вічності. Така віра виражає позитивні схильності суб'єкта і є рушієм здійснення теології в моральній і суспільній сферах, в особистому й науковому розвитку. Криза Просвітництва і виникнення романтизму стимулюють пошук ірраціональних

здібностей у людському «Я», які були б кращі за чистий розум у пізнанні духовних предметів. Ф.Якобі віру тлумачить як чуттєву інтуїцію, що може пізнавати як світ, так і Бога. Й.Гаман вірою називає впевненість в істинності чуттєвої інтуїції та існуванні її предметів. Ф.Шляєрмахер доводить, що віра – це містичне відчуття Безкінечного та «цілковитої залежності» людини від Нього, єдності з Ним. Ф.Шеллінг пізнього періоду творчості вірою називає надрозумне пізнанням Дійсності, якою є Бог. У російській релігійній філософії віра тлумачиться як інтуїція, що схоплює дійсність речей та Бога, і вважається елементом цілісного знання, або ж самим таким знанням. Останнім етапом поглиблення розуміння віри як «впевненості в існуванні» стає екзистенціалістична її концепція, що передбачає належність віри до цілісної особистості, а також як прояв довіри в актах комунікації з іншими особистостями. Екзистенційна впевненість в особистому знанні відіграє таку саму роль вищого прояву віри, яку в античності мала плотинівська віра, тобто впевненість у містичному знанні. В Україні європейську традицію філософських роздумів про віру безпосередньо продовжив В.Шинкарук, який вважав її духовним відчуттям, яке існує у людини відносно ідеалів. Інтерпретація концепту віри В.Шинкаруком оригінально розвивала кантівське розуміння віри. Отже, віра в модерній філософії є елементом пізнавальної та екзистенційної відкритості суб'єкта до об'єктів чи суб'єктів (світу, Бога, ідеалів тощо), що передбачає впевненість в існуванні та цінності цих предметів акту віри.

П'ятий розділ «Трансформації розуміння концепту віри у сучасній теології» присвячено висвітленню основних тенденцій розвитку християнського вчення про віру в останні два століття.

У *підрозділі 5.1 «Інтерпретації концепту віри у сучасній католицькій теології»* виявлено, що католицька теологія довгий час намагалася уникнути модернізації поняття віри за суттю, змінюючи лише зовнішні форми вираження метафізичного її розуміння, її відносин із раціональністю. І віра, і розум тлумачилися дуже обмежено, в дусі шкільного томізму. Папа Іван Павло II притримувався домодерної концепції віри, але привніс у свою концепцію екзистенційні *мотиви* заради нового доказу метафізичних концепцій віри, раціональності, шляхів пізнання Бога. Водночас, у папи існувала тенденція переходу до нової парадигми, до постметафізичної і постмодерної діалогічної концепції віри, яка, однак, повністю сформувалась у творчості іншого католицького теолога – Г.У. фон Бальтазара, а також у межах трансцендентального томізму К.Ранера.

У *підрозділі 5.2 «Концепт віри у сучасній протестантській теології»* встановлено, що ця конфесійна теологія розуміє віру неметафізично. К.Барт під вірою розуміє новий спосіб життя особистості, той справжній спосіб існування, який екзистенціалісти відрізняли від існування звичайного. Цей спосіб життя можливий після прийняття особистістю власного присуду від Бога, усвідомленого внаслідок проповіді християнської кериґми. У Божому запереченні звичайного людського існування є пропозиція нового кращого життя, надприродного існування. Віра не є результатом устремлінь та дій людських розуму, волі, емоцій.

К.Барт вважає ці відносини з Богом, у яких народжується віра, такими, що не можуть бути предметом людських фантазій, проекцій, домислів. Достовірність віри як надприродного екзистенціалу та способу існування для К.Барта пов'язана виключно із тим, що ця віра переживається як надприродне життя, яке розвивається в особистості після містичної смерті. Протестантська теологія кінця ХХ – початку ХХІ століть розуміє віру як вірність церковної спільноти Богові й визнання біблійного нарративу (Н.Т. Райт). Альтернативною концепцією є розуміння віри як інтуїтивного знання (Дж. Мілбанк). В цілому, віра протестантськими теологами описується як подія, що стається під час спілкування з Богом, і, як така, вона не є результатом діяльності людських здібностей, а чистим даром від Бога, який людина, що його має, може лише прийняти і підтверджувати.

У *підрозділі 5.3 «Розуміння віри у сучасній православній теології»* доведено, що у цій конфесійній теології віра ототожнюється із духовним досвідом, отримуваним у Церкві за умови відкритості суб'єкта до церковно-релігійного впливу. Це ототожнення характерне для неопатристики, засновником якої був Г.Флоровський. Митрополит Антоній Сурожський, цілком у дусі неопатристики Г.Флоровського і його учнів, тісно пов'язує поняття віри із релігійним досвідом, але все-таки феноменологічно розрізняє сам християнський релігійний досвід і християнську віру. Під час самого акту інтенсивного релігійного досвіду ще немає місця для віри, для будь-яких актів особистості – настільки вона захоплена переживаннями. Віра є впевненістю щодо того, що людина пережила всім своїм існуванням і про що може з абсолютною впевненістю свідчити. Віра у людину є основою для можливості етики та соціального життя, і вона теж ґрунтується на досвіді. Антоній Сурожський доводить, що віра як довіра до особистості необхідна для існування етичних і соціальних відносин, віра як впевненість у досвіді необхідна для існування науки та культури. Православний теолог Р.Суїнберн, класик аналітичної філософії релігії, вважає штучним таке розділення досвіду та віри, яке провів митрополит Антоній. Адже віра супроводжує релігійний досвід – чуттєвий, інтелектуальний, містичний. Православний теолог із Дубліна Г.Завершинський визначає віру як причетність до Довершеної Особистості у відносинах спілкування, що передбачають і довіру у відносинах, і наявність переконань, що відповідають досвіду спілкування. На думку Г.Завершинського, віра як довіра не заперечує віри як переконання подібно до того, як душа людини не суперечить її розумові. Суперечність може виникати лише тоді, коли віра-переконання відривається від віри-довіри, або ж суб'єкт віри відривається від живих відносин, у яких віра здійснюється – загалом як довіра і зокрема як переконання.

ВИСНОВКИ

Результати дослідження концепту віри в європейській традиції знаходять своє висвітлення у наступних висновках:

- Українське релігієзнавство аналізує віру або як чуттєво-психологічну впевненість, або як екзистенційно-містичне відчуття причетності до надприродного. Концепт віри загалом та в європейській традиції зокрема вбирає більшу кількість значень, і вони мають бути враховані в релігієзнавчому дискурсі.

- Європейський концепт віри має два рівноправні джерела: античну філософію та біблійну культуру. Для філософів віра – це впевненість у власному знанні, перш за все чуттєво-очевидному (Платон, Аристотель, стоїки, епікурейці), по-друге – переконаність у судженнях (Аристотель), по-третє – впевненість у містичному знанні (Плотін, Прокл). Для біблійних авторів віра – це вірність Бога власним обітницям, вірність людини завіту з Богом. Для біблійної культури віра – це особиста та вольова характеристика.

- Для православної і католицької теології віра – це передусім впевненість у знанні Бога й знанні щодо Бога, але також і особиста вірність Богові як рішучість волі. Ця впевненість та вірність у православ'ї розуміється більш інтуїтивно, у католицизмі – більш розсудково. Для протестантизму віра – це особисте відношення з Богом, прийняття від Нього особистого спасіння в акті пасивного схоплення дії Бога.

- Для філософії модерну віра – це впевненість в існуванні як чуттєвих, так і надчуттєвих об'єктів (Бога, душі, ідеалів тощо), конкретна інтерпретація якої залежить від контексту, що буває гносеологічним, морально-практичним, екзистенційним, релігійно-філософським тощо.

- Сучасна католицька теологія в кінці XIX століття розуміла віру як раціональну і вольову впевненість, зумовлену вірністю авторитету Церкви. Сьогодні католицька теологія розуміє віру як вірність Богові, що в особистих відносинах відкрився як Любов. Протестантські теологи XX–XXI століть розуміють віру як надприродний спосіб існування в Богові. Православна теологія останніх двох століть розуміє віру як надприродний досвід особистого спілкування з Богом і як впевненість у цьому досвіді

- Концепт віри в європейській традиції в своєму поняттєвому ядрі має два полюси: впевненість у знанні та вірність в особистих відносинах. Модерна філософія додає третій ключовий аспект, інтерпретуючи віру як переконаність в існуванні об'єкту знання. Сучасна християнська теологія, доповнюючи цілісний смисловий діапазон, описує віру як впевненість у досвіді відносин із Богом та вірність цим відносинам і Богові, що в них відкривається. Загальною тенденцією для європейського християнства є поглиблена увага до віри як вірності, що реалізується в ідеальній комунікації. Віра як впевненість у знанні чи існуванні об'єкту знання була в центрі уваги метафізичного мислення від томістів до неотомістів, від англійського емпіризму до російської релігійної філософії. Проте сучасна теологія доводить, що впевненість у власному знанні є нічим іншим як довірою до свого знання, а тому «довіра» як центр поняттєвого ядра концепту віри отримує все більшу перевагу над альтернативним центром – «впевненістю».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Левченко Т.Г. В.Шинкарук про віру, надію і любов / Т.Г.Левченко // Доля філософії в сучасному світі : міжнародний науковий симпозиум. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2006. – С. 123–124.
2. Левченко Т.Г. Формування традиційних для європейської думки концепцій віри / Т.Г.Левченко // Практична філософія: науковий журнал. – 2007 . – № 1 (23). – С.159–166.
3. Левченко Т.Г. Еволюція поглядів В.І. Шинкарука на віру, надію, любов / Т.Г.Левченко // Міжнародна наукова конференція [Сучасна україністика: наукові парадигми мови, історії, філософії]. - Ч. 6. / За загальною редакцією канд. філол. наук, доц. О. С. Черемської. – Харків : Вид. ХНЕУ, 2008. – С. 236–243.
4. Левченко Т.Г. Тлумачення віри як містичної інституції в німецькій філософії та вплив цієї традиції на російську релігійну думку / Т.Г.Левченко // Філософська думка: Sententiae. Теологія і філософія релігії. – 2011. – № 2. – С.119–127.
5. Левченко Т.Г. Філософія віри у російських мислителів ХІХ ст. / Т.Г.Левченко // Дні науки філософського факультету–2013: матеріали доповідей та виступів 16–17 квіт. 2013 р. / редкол. : А.Є.Конверський [та ін.]. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2013. – Ч. 1. – С. 200–201.
6. Левченко Т.Г. Секуляризація християнського концепту віри в практичній філософії Канта / Т.Г.Левченко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Серія 7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія : [зб. наукових праць] / ред. рада : В.П.Андрущенко (голова). – К. : Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2014. – Вип. 32 (45). – С.69–77.
7. Левченко Т.Г. Інтерпретації концепту віри в сучасній католицькій теології / Т.Г.Левченко // Схід: аналітично-інформаційний журнал. – 2014. – № 6 (132), листопад-грудень. – С.115–121.
8. Левченко Т.Г. Аналіз концепту віри в українському релігієзнавстві: традиція та сучасність / Т.Г.Левченко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Серія 7. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія : [зб. наукових праць] / ред. рада : В.П.Андрущенко (голова). – К. : Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2014. – Вип. 34 (47). – С.50–60.
9. Левченко Т.Г. Соотношение веры и разума в учении Максима Исповедника / Т.Г.Левченко // ModernScience. – Prague. – 2014. – № 4. – С.100–106.

10. Левченко Т.Г. Інтерпретації концепту віри в сучасній протестантській теології / Т.Г.Левченко // Схід: аналітично-інформаційний журнал. – 2015. – № 4 (136), травень-червень. – С.49–53.– (Серія «Філософські науки»).

АНОТАЦІЯ

Левченко Т.Г. Концепт віри в європейській традиції. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство. – Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова. – Київ, 2015.

У дисертації вперше у вітчизняному релігієзнавстві запропоновано комплексний філософсько-релігієзнавчий аналіз європейської традиції тлумачення концепту віри.

Концепт віри в європейській традиції в своєму поняттєвому ядрі має два полюси: впевненість у знанні та вірність в особистих відносинах. Перший полюс походить від античної філософії, другий – від біблійної культури. В середньовічній теології вони були синтезовані в межах єдиного концепту віри як єдності особисто-вольової довіри Богові та раціонально-містичної впевненості щодо знання Бога. Модерна філософія додає третій аспект поняттєвого ядра, інтерпретуючи віру як впевненість в існуванні об'єкту знання. Сучасна християнська теологія осмислює віру як впевненість у досвіді відносин із Богом та вірності цим відносинам і Богові, що в них відкривається. Загальною тенденцією для європейського християнства є поглиблена увага до віри як вірності, що реалізується в ідеальній комунікації. Віра як впевненість у знанні чи існуванні об'єкту знання була в центрі уваги метафізичного мислення від томістів до неотомістів, від англійського емпіризму до російської релігійної філософії. Однак сучасна теологія доводить, що впевненість у власному знанні є нічим іншим як довірою до свого знання та досвіду, а тому «довіра» як центр поняттєвого ядра концепту віри отримує все більшу перевагу над альтернативним центром – «впевненістю». Сьогодні католицька теологія віру розуміє як вірність Богові, що в особистих відносинах відкрився як Любов; протестантська теологія тлумачить віру як надприродний спосіб існування в Богові; православна теологія інтерпретує віру як надприродний досвід особистого спілкування з Богом і як впевненість у цьому досвіді.

Ключові слова: віра, впевненість, довіра, православ'я, католицизм, протестантизм, сучасна теологія.

АННОТАЦИЯ

Левченко Т.Г. Концепт веры в европейской традиции. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.11 – религиоведение.– Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова. – Киев, 2015.

В диссертации впервые в отечественном религиоведении предложен комплексный философско-религиоведческий анализ европейской традиции толкования концепта веры.

Выявлено, что украинское религиоведение анализирует веру или как чувственно-психологическую уверенность, или как экзистенциально-мистическое ощущение причастности к сверхъестественному. Концепт веры вообще и в европейской традиции в частности имеет большее количество значений, и они должны быть учтены в религиоведческом дискурсе.

Установлено, что европейский концепт веры имеет два равноправных источника: античную философию и библейскую культуру. Для философов вера – это уверенность в собственном знании, прежде всего чувственно-очевидном знании (Платон, Аристотель, стоики, эпикурейцы), во-вторых – уверенность в суждениях (Аристотель), в-третьих – уверенность в мистическом знании (Плотин, Прокл). Для библейских авторов вера – это верность Бога собственным обетам, верность человека завету с Богом. Для библейской культуры вера – это личная и волевая характеристика.

Проанализированы особенности классических конфессиональных концепций веры православия, католицизма, протестантизма. Для православной и католической теологии вера – это прежде всего уверенность в знании Бога и знании о Боге, но также и личная верность Богу как решимость воли. Эта уверенность и верность в православии толкуются более интуитивно, в католицизме – более рассудочно. Для протестантизма вера – это личное отношение с Богом, принятие от Него личного спасения в акте пассивного схватывания действия Бога.

Исследованы основные тенденции в интерпретации концепта веры в философии модерна. Доказано, что для философии модерна вера – это уверенность в существовании как чувственных, так и сверхчувственных объектов (Бога, души, идеалов и т.д.).

Проанализированы трансформации концепта веры в современной теологии. Современная католическая теология в конце XIX века определяет веру как рациональную и волевою уверенность, обусловленную верностью авторитету Церкви. Сегодня католическая теология веру понимает как верность Богу, который в личных отношениях открылся как Любовь. Современная протестантская теология интерпретирует веру как сверхъестественный способ существования в Боге. Современная православная теология интерпретирует веру как сверхъестественной опыт личного общения с Богом и как уверенность в этом опыте.

Концепт веры в европейской традиции в своем понятийном ядре имеет два полюса: уверенность в знании и верность в личных отношениях. Общей тенденцией для европейского христианства является углубленное внимание к вере как верности, которая реализуется в идеальной коммуникации. Вера как уверенность в знании или существовании объекта знания была в центре внимания метафизического мышления от томистов до неотомистов, от английского эмпиризма до русской религиозной философии. Однако, современная теология доказывает, что уверенность в собственном знании является ничем иным как

доверием своему знанию, а потому «доверие» как центр понятийного ядра концепта веры получает все большее предпочтение над альтернативным центром – «уверенностью».

Ключевые слова: вера, уверенность, доверие, православие, католицизм, протестантизм, современная теология.

SUMMARY

Levchenko T.G. The concept of faith in European tradition. – Manuscript.

Thesis for a candidate degree in Philosophy, speciality 09.00.11 – religious studies.
– National Pedagogical Dragomanov University. – Kyiv, 2015.

For the first time in domestic religious studies, the dissertation work offers systematic philosophical analysis of how the European tradition interpreted the concept of faith.

The concept of faith in European tradition has two poles in its semantic nucleus: assurance in one's knowledge and fidelity in personal relations. The first pole goes from ancient philosophy, the second one from Biblical culture. Medieval theology fused them into the single concept of faith as the union of personal willingness to trust God and rational/mystical assurance in knowing God. Modern philosophy adds the third aspect of the semantic nucleus, by interpreting faith/belief as assurance in the existence of the object of knowledge. Contemporary Christian philosophy treats faith as assurance in the experience of relations with God and fidelity to these relations and to God who reveals Himself in these relations. Generally, European Christianity pays special attention to faith as fidelity realized in ideal communication. Faith as assurance in knowledge or existence of the object of knowledge was in the center of metaphysical attention for Thomists and Neo-Thomists, for British Empiricism and Russian religious philosophy. However, contemporary theology proves that assurance in one's knowledge is nothing else but trust to one's knowledge and experience, so that "trust" gradually outweighs "assurance" as the center of semantic nucleus of the concept of faith. Today's Catholic theology understands faith as fidelity to God, Who reveals Himself in personal relations as Love; Protestant theology treats faith as supernatural experience of personal communication to God and assurance in this experience.

Keywords: faith, assurance, trust, Orthodoxy, Catholicism, Protestantism, contemporary theology.

Підписано до друку 31.07.2015 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times.
Наклад 100 пр. Зам. № 376
Віддруковано з оригіналів.

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію № 1101 від 29.10.2002.
(044) 239-30-26.